

ІМПРЕСІОНІЗМ В МУЗИЧНОМУ ПРОСТОРИ КУЛЬТУРИ: ДИСКУРС ПОНЯТТЯ

Поліщук А.В.

Київський національний університет культури і мистецтв

В статті розглянуті основні погляди на явище імпресіонізму в проекції на формуванні картини світобуття. Детально розглянуті основні сучасні наукові праці, що висвітлюють імпресіонізм в суміжних видах мистецтва. Окремо автор дослідження наголошує на «природності» імпресіонізму як чистого враження. На прикладі різноманітних досліджень в статті розглянуті поняття художній ти стильовий методи в ракурсі естетики імпресіонізму. Визначаються найбільш типові складові імпресіонізму в контексті дискурсу даного поняття. **Ключові слова:** імпресіонізм, музичний стиль, музичне мислення, світоглядна тенденція, культурна універсалія.

Постановка проблеми. Сьогодні в контексті визначення культурно-мистецьких характерних рис епохи все частіше в науковому контексті звертаються до усталених явищ та стилів, які покликані не тільки пояснити особливості сучасного культуропростору, а й водночас розкрити нові аспекти власного існування. Одним з таких явищ постає конкретний стиль, що сформувався у французькому живописі наприкінці XIX століття, а саме імпресіонізм. Цей стиль, що є характерним для будь якого стилю, який набуває знаковості епохи, стаючи її парадигмальним маркером, з часом охопив не тільки різні жанрові сфери образотворчого мистецтва, але й вийшов за його межі: власно зазначене поняття стало застосовуватися в контексті музичного та літературно-поетичного видів мистецтва. При цьому його сутність у формуванні музичного культуропростору сучасності викликає підвищену зацікавленість.

Аналіз літератури. Наукові дослідження, які висвітлюють явище імпресіонізму, часті наголошують на його естетичній художності. Серед таких дослідників варто зазначити ім'я Т. Мартишкіної, А. Саудової, Л. Прадівляної. В даних дослідження розглянуті основні аспекти які відносяться до атрибутивних складових імпресіонізму не тільки як художнього явища, але й як втілення «куль-

турної універсалії» (за Т. Мартишкіною). Подібною точки зору дотримується й Л. Прадівлянна, розглядаючи стилеутворюючі риси імпресіонізму як типу художнього мислення [15, с. 2]. При цьому дослідниця зазначає, що імпресіонізм (зокрема в літературі) не сформувався як певний стиль, а розвивався у взаємозв'язку з іншими художніми системами – реалізму, модернізму, символізму, орієнталізму, неофольклоризму, тому загальноприйнятим стало положення про імпресіоністичну тенденцію, що реалізувалась у оновлених формах вираження [15, с. 1].

О. Кушнірук в дослідженнях, присвячених вивченню даного явища в українській музичній культурі, вживає поняття «музичний стиль» [7, с. 54], водночас розглядаючи його як «одну з складових тенденцій українського модернізму» [7, с. 1].

Історія дослідження імпресіонізму як музичного явища докладно й глибоко розглядає А. Садуова, простежуючи всі етапи становлення наукової думки в цьому напрямі, всі протиріччя та складності цього процесу, на який закономірно впливав пануючий на той чи інший час ідеологічний контекст [13]. При цьому особливо наголошується, що на сьогодення (дисертаційна робота А. Садуової датована 2011 роком), не зважаючи на численні роботи про імпресіонізм, є відсутнім загальноприйняте визначення цього поняття, як

нема й узагальнюючих досліджень, де конкретизувались би такі поняття, як «естетика імпресіонізму», «мова імпресіонізму», «стилістика імпресіонізму» тощо [13, с. 9].

Виклад основного матеріалу. Відчуття того, що у другій половині XIX століття сформувало імпресіонізм як стиль та художнє світосприйняття постає іманентно притаманним людству як відчуття та враження від світобуття, що оточує людину з моменту входження в цей світ. Орієнтація на почуття, а не на розум імпліцитно тяжіють до архаїчної доби. Така універсальність підтверджується й науковими концепціями Р. Гамана, Б. Христіансена та О. Шпенглера про над-художню природу імпресіонізму, змістовні характеристики якого йому значення універсального культурного феномену, універсальної світоглядної тенденції [11].

Такий тип мислення Л. Прадівлянна доводить до рівня «художньої системи», яка характеризується принципами відбору й організації матеріалу, що логічно ґрунтується на такому понятті як «художній метод». Саме в такому аспекті Л. Прадівлянна вживає поняття «стильовий метод», спрямований на створення імпресіоністичного ефекту: закладеного у вислові й реалізованого в ньому за допомогою спеціальних мовних засобів наміру автора викликати у адресата певну емоційну реакцію [15, с. 1]. Хоча наведені позиції й представлені в літературознавчому контексті, але їх вузлові позиції уявляються правомірними й відносно музичного мистецтва, враховуючи, що саме «музична культура є справжнім прообразом спектру культурно-філософських ідей, які є характерними для розуміння, інтерпретації та демонстрації соціально-історичної парадигми культури» [3]. Це пропагує звернення до музичного мистецтва як носія найбільш характерних вподобань людства в контексті епохальних смислових змін. Слід зазначити, що саме в музикознавстві перевага надавалася більш «звуженому» розумінню імпресіонізму: художній напрям, течія, тенденція.

Змістовно-образний план імпресіонізму, як відомо, часто пов'язують з пейзажністю, своєрідним пантеїзмом, або, за визначенням А. Садуової, «природоцентризмом» [13]. Саме цей момент дозволяє проводити окремі паралелі з реалізмом та неофольклоризмом, які, в даному випадку, мають безпосереднє відношення до психологізації художнього відображення світобудови. В такому контексті привертає увагу точка зору І. Голубенка: «пейзаж настрою» стає не тільки зафіксованою миттю першого враження, але й виступає засобом пізнання оточуючого світу й місця людини в ньому, засобом діалогу, в якому душа знаходить спокій й відпочинок [13, с. 14]. Науковці, як правило, характеризують споглядальність позиції митця до природи як один з важливіших елементів поетики імпресіонізму. Але Т. Мартишкіна поширює це уявлення, стверджуючи, що саме свідоме переживання онтологічної єдності з природою, а не милування нею, як зовнішнім об'єктом, складає основу імпресіоністичного світогляду [10, с. 73].

Водночас, А. Садуова пропонує визначення естетики імпресіонізму як художнього мислення, яке спирається на особливого оптимістичному, безконфліктному відношенні людини до оточуючого світу. Базовою умовою подібного відношення

є єдність людини з природою, що не залежить від соціальних катаклізмів дійсності, в якій живе людина-автор.

Таким чином, в результаті переміщення центру уваги з відображення навколишньої дійсності на світ внутрішніх рефлексій образність в творах імпресіоністичного напрямку відноситься саме до ментальної, а не до матеріальної сфери, до суб'єктивного символізму, а не до об'єктивної знаковості: пріоритетності набувають образ-стан, образ-думка, образ-емоція і т. і. Іншими словами, смисловий акцент робиться не на сюжеті, фабулі, події, а, скоріше, на відношенні до них, що характеризується миттевістю естетичного враження та психологічної реакції: «Предметом зображення стає сприймаюча свідомість, що сприяє послабленню фабульного начала, яке компенсується могутньою зображально-ритмічною, інтонаційно-мовною стихією» [6, с. 1].

Є. Назайкінський таку несюжетну організацію змісту визначає як описання дійсності у вигляді статичної даності [12, с. 233]. Це визначення науковець безпосередньо відносить до художнього світу одноафектного ліричного твору, який передбачає відсутність сюжету, колізії, конфлікту. Підкреслимо, що йдеться про ліризм особливого плану, для якого характерна рефлексія без драматично-трагічних емоцій та експресії негативного типу. Для імпресіонізму характерна позитивність світоглядної концепції: «Життєстверджуючий пафос імпресіонізму приваблював багатьох художників <...>, які намагалися подолати хаос життя, відтворити духовні цінності минулого» [6, с. 96].

На перший погляд, може виникнути думка, що відсутність безпосереднього відображення будь-яких драматичних подій, виражених в музичній образно-драматургічній організації твору як своєрідного розгортання певної сюжетної колізії, може характеризувати й епічний стильовий напрям. Але в мистецтвознавстві декларується точка зору, згідно з якою саме миттевість, фрагментарність музично-художнього бачення обумовлює не епічне, а ліричне начало.

Лірику як ознаку імпресіонізму В. Каратигін визначає через такі характеристики, як тяжіння до музичної безпосередності, елегантність висловлювання, музична світотінь, гармонічна мінливість, тембральна гра тощо [5]. Всі ці ознаки стосуються особливостей організації тематизму відповідних творів. За концепцією В. Бобровського, тематизм є фактором музичного відображення світосприйняття, що безпосередньо впливає на специфіку типу музичного мислення [1]. Для імпресіонізму, таким чином, найбільш відповідним можна вважати ліричний тип мислення.

З точки зору запропонованої теми вище зазначене набуває особливого значення з точки зору дефініцій імпресіонізму як сучасного музичного явища. Так, наприклад, Г. Григор'єва визначає його як спільність засобів й прийомів, що диктуються світоглядною позицією митця [2, с. 14]. Л. Казанцева також звертає увагу на значущість відбору засобів донесення саме художніх смислів [4, с. 93–94]. Саме ці та подібні спостереження на основі аналізу музичних творів XIX та XX століття в контексті історичної ретроспективи дозволили Т. Мартишкіній та А. Садуовій дійти до

висновку, що імпресіонізм являє собою особливе «над-художнє» явище, елементи якого властиві мисленню різних епох [11; 13].

Таким чином, оточуючий світ в музиці імпресіоністичного напрямку відображається через переплетення тонких психологічних рефлексій, ледве вловимих відчуттів, породжених спогляданням за незначними змінами, що відбуваються на, так би мовити, «мікрорівні». Тяжіння до своєрідної ілюзорності музичного образу відповідає такій філософсько-естетичній тенденції, як звернення до «Краси» так званої вторинної реальності (тобто похідної), яка відтворює внутрішній світ людини – мікрокосмос. Таким чином, реальність являється суб'єктивним враженням, яке отримується від об'єктивної реальності, а змістовно-смысловий комплекс музичного твору, відповідно, можна визначити як об'єктивне відображення суб'єктивного бачення. Зазначені міркування певною мірою є базовими в дослідженнях, наприклад, Т. Мартишкіної [11] та О. Самбарової [14].

Зосередженість саме на тонкощах ментальної, а не дійової, сфери людського буття обумовило стильові особливості імпресіонізму: витонченість, тендітність, мікро-диференційованість та, водночас, ясність виражальних засобів, лаконічність формобудови, прозорість фактури, що, в сукупності, створює атмосферу емоційної цілісності й стриманості, чуттєвості настрою у співвідношенні з вишуканістю психологічних станів. Створення «полімодалного емоційно-чуттєвого світу» Л. Прадівлянної визначає як один з проявів поетики імпресіонізму [15, с. 8]. При цьому образи настроїв та станів набувають значення своєрідних індивідуалізованих символів. Прискіплива увага до окремих гармонічних комплексів, ритмо-інтонацій, штрихів, нюансів тощо, підвищення їх образно-смысловой значущості обумовлює поглиблене відчуття й сприйняття семантики окремих музично-виражальних засобів та їх комплексів в контексті утворення особливої синтаксичної й структурної цілісності. Саме здібність до «бачення» такої цілісності за дрібною фрагментарністю й деталізованістю є ознакою імпресіоністичного мислення: за словами Т. Мартишкіної – смілива художня спроба прорватися до сутності через явище [9]. Сутність естетики імпресіонізму вбачають також в «дивовижному вмінні сконденсувати красу, висвітлити глибину унікального явища, факту й відтворити поетику перетвореної реальності, зігрітої теплом людської душі» [8, с. 2].

Таким чином, можна сказати, що всі зазначені вище основні характеристики є визначальними ознаками імпресіонізму як «художнього світобачення» (за концепцією Т. Мартишкіної), що, за суттю, є відтворенням засобами мистецтва загальнокультурних параметрів свідомості. Тобто художнє бачення проявляє себе, перш за все, у формі та у засобах побудови твору мистецтва [10, с. 73].

Але тут треба зазначити, що не завжди при виявленні імпресіоністичних проявів йдеться про весь твір у цілому. Бувають випадки, коли до зазначеної художньо-стильової сфери апелюють, наприклад, тільки частини або розділи твору, окремі тематичні утворення або загальні принципи організації розвитку тематичного матеріалу. При цьому складається ситуація, аналогічна тій, коли при першому погляді на якусь картину, ще без включення будь-яких свідомих рефлексивних механізмів, виникає чітке розуміння, що це – імпресіонізм. Можна, навіть, припустити, що в таких ситуаціях назва та суто «візуальний» зміст відіграють далеко не головну роль. Перш за все реакція «розпізнання» стосується не стільки того «що» зображається на картині, а «як» саме це «зроблено». Тому в мистецтвознавстві щодо образотворчого виду мистецтва і вживаються поняття «манера письма», «техніка письма» тощо.

Так само й при сприйнятті певних творів: ще до чіткого визначення змістовно-смыслових параметрів часто виникає первісне відчуття «чогось імпресіоністичного». Безумовно, що такі відчуття можуть бути обумовленими суто суб'єктивними причинами, але певні передумови їх виникнення все ж таки, як правило, мають об'єктивну природу. І в даному випадку, знов таки йдеться не про те, «що» виразив композитор, а «як» саме він це зробив.

Висновки. Підсумовуючи наведені вище положення щодо визначення імпресіонізму та його основних характеристик, можна сказати, що в контексті музичного мистецтва він є системним явищем, яке репрезентує специфічну світоглядну позицію з відповідними особливостями композиторського мислення, що проявляється на всіх рівнях музично-естетичної цілісності. В залежності від ступеня та масштабу проявів ознак імпресіонізму його можна трактувати як:

а) художньо-естетичний напрям – наявність протягом певного часу в творчості різних композиторів;

б) стиль («інтонаований світогляд», тер. В. Медушевського) – відносно конкретного музичного твору з відповідними ознаками на всіх рівнях цілісності;

в) «імпресіоністична складова» (тер. Н. Кундаєвої) – в контексті жанрово-стильової моделі твору або в межах індивідуального стилю композитора в умовах полістилістики;

г) «імпресіоністичний ефект» (тер. Л. Прадівлянної) – при часткових проявах в межах одного твору (застосування особливих технік, специфіка організації або розвитку тематичного матеріалу тощо).

Таким чином, наведена диференціація дефініцій імпресіонізму також свідчить про парадигматичність його розуміння як поняття та як явища музичного мистецтва.

Список літератури:

1. Бобровский В. Тематизм как фактор музыкального мышления: Очерки. В 2-х вып. – Вып. 2 / Виктор Петрович Бобровский; отв. ред. Е. Н. Чигарева. – М.: Ком Книга, 2008. – 304 с.
2. Григорьева Г. Стилевые проблемы русской советской музыки второй половины XX века: 50–60-е годы / Г. В. Григорьева. – М.: Сов. композитор, 1989. – 208 с.
3. Каблова Т. Ф. Ніщє про культуротворчи потенціал духу музики / Т. Каблова // Культура і сучасність: альманах. – К.: Міленіум, 2015. – № 2. [Электронный ресурс] http://elibrary.kubg.edu.ua/11849/1/T_Kablova_KiS_2_2015.pdf

4. Казанцева Л. Автор в музыкальном содержании: Монография / Л. П. Казанцева. – М.: Волга, 1994. – 248 с.
5. Каратыгин В. Избранные статьи / Вячеслав Гаврилович Каратыгин; сост., авт. примеч. О. Л. Данскер; ред. Ю. А. Кремлёв. – М.-Л.: Музыка, 1965. – 352 с.
6. Кундаева Н. Н. Импрессионистическая составляющая в структуре синтетического мирообраза (на материале цикла А. Веселого «Домыслы») // Вестник Удмуртского университета. История и философия: Проблема художественного синтеза в русской литературе XX века. – Вып. 4, 2010. – Режим доступа: http://vestnik.udsu.ru/2010/2010-054/vuu_10_054_14.pdf
7. Кушнірук О. Другий період українського музичного імпресіонізму: рефлексія незнаного. – Режим доступу: http://archve.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/MuzS/2009_03/sttatti/07-kushniruk.pdf
8. Луков Вл. А., Ерофеева Н. Е. Импрессионизм. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/impressionizm>
9. Мартышкина Т. Н. Категория времени в философии импрессионизма // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. – 2008, Вып. 54. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/kategoriya-vremeni-v-filosofii-impressionizma>
10. Мартышкина Т. Н. Импрессионизм: от художественного видения к мировоззрению. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://sun.tsu.ru/mminfo/000063105/304/image/304_073-076.pdf
11. Мартышкина Т. Импрессионистическое мировоззрение в западноевропейской культуре 19 века: истоки, сущность и значение: Дис. ... канд. культурологии (24.00.01. – Теория и история культуры) / Татьяна Николаевна Мартышкина. – Нижневартовск, 2008. – 156 с.
12. Назайкинский Е. Логика музыкальной композиции / Евгений Владимирович Назайкинский. – М.: Музыка, 1982. – 319 с., нот.
13. Садуова А. Импрессионизм в русской музыке рубежа XIX–XX веков: Дис. ... канд. искусствоведения (17.00.02 – Музыкальное искусство) / Алия Талгатовна Садуова. – Уфа, 2011. – 247 с. С. 10; Самбарова А. Импрессионистическое видение / Александра Самбарова. – Режим доступа: www.proza.ru/2013/02/15/1582
14. Самбарова А. Импрессионистическое видение / Александра Самбарова. – Режим доступа: www.proza.ru/2013/02/15/1582
15. Прадивлянная Л. Н. Лексико-грамматические средства создания импрессионистического эффекта в русских, английских и немецких художественных текстах конца XIX – начала XX века. – На правах рукописи: Автореферат дис. ... канд. филологических наук по специальности 10.02.15 – общее языкознание. – Донецкий национальный университет, Донецк, 2013. – Режим доступа: http://uaupryal.com.ua/wp-content/uploads/2013/11/avtoreferat_Rus_Pradyvlyannaya.doc

Полищук А.В.

Киевский национальный университет культуры и искусств

ИМПРЕССИОНИЗМ В МУЗЫКАЛЬНОМ ПРОСТРАНСТВЕ КУЛЬТУРЫ: ДИСКУРС ПОНЯТИЯ

Аннотация

В статье рассмотрены основные взгляды на явление импрессионизма в проекции на формирование картины мировосприятия. Подробно рассмотрены основные современные научные работы, освещающие импрессионизм в смежных видах искусства. Отдельно автор исследования отмечает «естественность» импрессионизма как чистого впечатления. На примере различных исследований в статье рассмотрены понятие художественный и стилиевой методы в ракурсе эстетики импрессионизма. Определяются наиболее типичные составляющие импрессионизма в контексте дискурса данного понятия.

Ключевые слова: импрессионизм, музыкальный стиль, музыкальное мышление, мировоззренческих тенденция, культурная универсалия.

Polishchuk A.V.

Kyiv National University of Culture and Arts

IMPRESSIONISM IN THE MUSICAL CULTURAL SPACE: THE DISCOURSE OF THE CONCEPT

Summary

The article deals with the main views on the phenomenon of impressionism in the projection of picture of the outlook's formation. In this paper are analyzed the contemporary scientific works about impressionism in the related fields of artistic studies. The author highlights that the naturalness is a key point in the definition of impressionism as a pure impression. In the article described artistic and stylistic methods, which are popular in the aesthetics of impressionism. In addition, there determined the most typical components of impressionism in the context of the discourse of this concept.

Keywords: impressionism, musical style, musical thinking, world-view tendency, cultural universality.